

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ Δ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ ΩΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΟΥ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΤΟ 1867

(ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΑ ΤΟΥ ΛΓΩΝΑ ΤΟΥ 1866-9)

Ἐάν καὶ ὅλοι παραδεχόμεσθε, πὼς ὁ ἀγὼνας τοῦ 1866-9 μονάχα μὲ τὸ Εἰκοσιένα μπορεῖ νὰ συγκριθῆ ὡς πρὸς τὴ σπουδαιότητα, ἐν τούτοις δὲν ἔχει μελετηθῆ ἀρκετὰ ἢ τόσο ἐνδοξη αὐτὴ σελίδα τῆς νεώτερης ἱστορίας μας.

Ἀνάμεσα στὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι καὶ τὸ γιατί, ἂν καὶ ἀποφασίσθηκε νὰ σταλῆ ὁ Δ. Μαυροκορδάτος¹ τὸ 1867 στὴν Κρήτη μὲ τὸν τίτλο τοῦ κυβερνήτου καὶ μὲ ἐξαιρετικὴ ἐξουσία, ὅπως τὸ Εἰκοσιένα ὁ Καποδίστριας, ἐν τούτοις δὲν ἐπραγματοποιήθηκε ἡ ἀπόφαση αὐτή.

Τὸ πρόβλημα αὐτὸ τὸ θίγει ὁ Κριάρης^{1α}, ἀλλὰ οὔτε τὸ ἐξαντλεῖ, οὔτε καὶ ἐκθέτει μὲ ἀκρίβεια τὰ σχετικὰ γεγονότα, ὅπως θὰ δοῦμε πρὸ κάτω.

Γι' αὐτὸ, ἐπειδὴ ἔχω ὑπ' ὄψη μου ἀρκετὰ ἔγγραφα, ἐπιστολὲς καὶ ἄλλα στοιχεῖα, ποὺ διαφωτίζουν τὴν ὅλη ὑπόθεση, θὰ προσπαθῆσω, δημοσιεύοντας καὶ αὐτὰ, νὰ δεῖξω τὸ πὼς κατέληξεν ἡ «Κεντρικὴ ἐπὶ τοῦ Κρητικοῦ Ἐπιτροπῆ Ἀθηνῶν» στὴν ἀπόφαση νὰ σταλῆ ὁ Δ. Μαυροκορδάτος ὡς κυβερνήτης στὴν Κρήτη, πὼς δέχθησαν τὴν πρότασίν της οἱ διάφοροι παράγοντες στὴν Κρήτη, γιατί ματαιώθηκε ἡ ἀποστολὴ καὶ πότε καὶ γιατί ὁ Δ. Μαυροκορδάτος ἀπεχώρησε ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ, τῆς ὁποίας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀγώνα ἀποτελοῦσε μέλος.

Εἶναι γεγονός ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχή, καὶ προτοῦ ἀκόμη κηρυχθῆ φανερὰ ἡ ἐπανάσταση, εἶχε γίνει σκέψη νὰ τοποθετήσουν ὡς «Γενικὸν ἀρχηγὸν ἀπάσης τῆς νήσου Κρήτης ἐν περιπτώσει πολέμου» τὸ στρατηγὸ Δ. Καλλέργη² καὶ ὅτι, μετὰ τὴν ἀποκήρυξιν τοῦ σουλτάνου καὶ

¹) Ὁ Δημήτριος Στ. Μαυροκορδάτος, συγγενὴς τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου—κατὰ τὴν Μ.Ε.Ε. ἐξάδελφος, κατὰ τὸ Ἐγκυκλ. Λεξικὸ τῆς «Πρωίας» ἀνεψιός, — ἐξῆσεν ἀπὸ τὸ 1821 μέχρι τοῦ 1873, καὶ ἀναδείχθηκε ὡς λόγιος, ὡς συγγραφέας καὶ ὡς πολιτικός. Ὅταν ἄρχισεν ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1866, ἔγινε μέλος τῆς «Κεντρικῆς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς».

^{1α}) Βλ. Π. Κριάρη, Ἱστορία τῆς Κρήτης κλπ. Ἐν Χανίοις 1902, σ. 302· τοῦ ἰδίου: Ἡ μεγάλη κρητικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1866-69 καὶ αἱ ἀπὸ τοῦ 1821 πρόδρομοι αὐτῆς, Ἐν Ἀθήναις, 1938, σ. 372-3.

²) Βλ. Ἰ. Π. Μαμαλάκη, Ὁ ἀγὼνας τοῦ 1866-1869 γιὰ τὴν Ἐνω-

τὴν κήρυξη τῆς ἔνωσης, «*συνετάχθη επίσημον ἔγγραφο διὰ τοῦ ὁποίου ἀνηγορεύετο ἀρχηγὸς ὁ Καλλέργης*»³ ἀλλὰ ἐκεῖνος δὲ δέχθηκε γιὰ διάφορους λόγους τὴν ἀρχηγία⁴. Ἀπὸ τότε δὲν κατορθώθηκε νὰ ἀναλάβῃ ἕνας τὴ γενικὴ διεύθυνση τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Κρήτη, ἂν καὶ πολλοὶ τὸ εἶχαν σκεφθῆ καὶ τὸ εἶχαν προτείνει, ὅπως ὁ Σακόπουλος⁵, ὁ Ἰωαννίδης κ.ἄ.⁶, γιὰτὶ δὲ συμφωνοῦσαν στὸ πρόσωπο τοῦ ἀρχηγοῦ. Γι' αὐτὸ ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ εἶχε συστήσει τουλάχιστο «*τὴν μόρφωσιν κυβερνήσεως*», ποῦ θὰ ἀνελάμβανε τὴ διεύθυνση τοῦ ἀγώνα καὶ αὐτὸ ὅμως δὲν εἶχε πραγματοποιηθῆ ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 1867⁷.

Στὴν ἀποτυχία συγκροτήσεως μιᾶς κεντρικῆς ἀρχῆς, ποῦ θὰ διηύθυνε τὸν ἀγώνα, ἀπέδιδαν πολλοὶ τὴν ἔλλειψη συνεργασίας τῶν διαφόρων ἀρχηγῶν, διάφορες ἐπιτυχίες τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ καὶ γενικὰ τὴ δύσκολη θέση ποῦ εἶχε περιέλθει ἡ ἐπανάσταση στὶς ἀρχὲς τοῦ 1867⁸.

Γι' αὐτὸ ὁ Σακόπουλος, ἀρχὲς τοῦ 1867, εἶχεν ἀνακινήσει πάλι τὸ ζήτημα τοῦ διορισμοῦ ἑνὸς γενικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐπαναστάσεως, ὅπως μπορούμε νὰ συμπεράνωμε ἀπὸ τὴν ἐξῆς ἀπάντηση τοῦ Μ. Ρενιέρη

ση τῆς Κρήτης, Ἰ Ἡ ἐπιβολὴ τῆς ιδέας, Θεσσαλονίκη 1942, σ. 88 καὶ 92.

³) Ἡ.ἄ., σ. 117.

⁴) Ἡ.ἄ., σ. 134· πρβλ. καὶ τὶς διαφορὲς παραπομπὲς καὶ τὴ σημ. 4 τῆς σελ. αὐτῆς.

⁵) Βλ. Ἰ. Π. Μαμαλάκη, Ὁ ἀγώνας τοῦ 1866-1869 κλπ. Π. Ἡ περίοδος τοῦ Μουσταφᾶ-πασᾶ. Θεσ/νίκη 1947, σ. 33.

⁶) Ἡ.ἄ., σ. 34, 36, 33.

⁷) Ἡ.ἄ., σ. 36^ο.

⁸) Πρβλ. ἔ.ἄ. σελ. 56, 87, 95, 108, 111, 119 κ.ἄ. Καὶ ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν γράφει πρὸς τὴ Γ' ἐν. Συνέλευση τῶν Κρητῶν στὶς 12 Νοεμβρίου 1866: «*Ἄλλη ὅμως οὐσιωδεστέρα αἰτία τῆς ἐξ ἀρχῆς παραλυσίας τῶν πραγμάτων τῆς Κρήτης εἶναι, ὅπως πολλάκις σὰς τὸ ἐγράψαμεν, ἡ ἔλλειψις κεντρικῆς κυβερνήσεως. Μία Συνέλευσις, καίπερ συγκειμένη ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐπαρχιῶν, δὲν δύναται ποτε ν' ἀναπληρώσῃ τὴν Κυβέρνησιν, ἀφοῦ μάλιστα οἱ ἀντιπρόσωποι οὗτοι εἶναι συγχρόνως καὶ ὀπλαρχηγοὶ καὶ πρέπει νὰ τρέχωσι τῆδε κακείσε, ὅπως πολεμῶσι τὸν ἐχθρόν. Τώρα δὲ ἀφοῦ, ὡς μᾶς γράφετε, ἤρχισάν τινες τῶν πληρεξουσίων ν' ἀποσύρῳνται εἰς τὰ ἴδια, ἡ Συνέλευσις ὀλίγον κατ' ὀλίγον φοβούμεθα, ὅτι θέλει διαλυθῆ καὶ δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον μία μόνιμος καὶ νόμιμος ἀρχὴ ἀντιπροσωπεύουσα τὸν Κρητικὸν λαὸν ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς. | Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη καὶ ἀνάγκη κατεπεύγουσα νὰ συστήσῃ ἡ Συνέλευσις πρὶν ἢ διαλυθῆ μίαν προσωρινὴν πενταμελῆ κυβέρνησιν συγκειμένην ἐξ ἑνὸς διακεκριμένου ἀτόμου ἐξ ἐκάστου τῶν 5 τμημάτων τῆς Κρήτης | Ἡ δὲ προσωρινὴ αὕτη Κυβέρνησις α') νὰ ἐκδώσῃ εὐθὺς προκήρυξιν πρὸς τὸν λαὸν ἐνθαρρύνουσα αὐτὸν εἰς τὸν ἡρωϊκὸν του ἀγῶνα, β') ν' ἀναγγεῖλῃ εἰς τοὺς Προξένους τὴν σῆσασίν τῆς, γ') νὰ μοιράσῃ διπλώματα 1000 ἀρχῶν 500 ἀρχῶν (κλπ) πρὸς ἔγερσιν τῆς φιλοτιμίας, δ') νὰ ἐκδίδῃ χρωστικὰς ὁμολογίας πληρωτέας μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πρα-*

σ' αὐτόν, μὲ χρονολογία 7 Ἰανουαρίου 1867⁹: «*Ἡ ἔλλειψις διευθύνσεως δεῖται μεγαλυτέρας σκέψεως, ἢ ὅση ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἀπὸ χθές, ὅτε ἐλήφθησαν τὰ γράμματά σας, μέχρι σήμερον, ὅτε ἀναχωρεῖ τὸ ἀτμοκίνητον. Ἐμείναμεν σχεδὸν ὅλοι σύμφωνοι, θεωροῦντες ἀναγκαῖον τὸ μέτρον τῆς ἀποστολῆς προσώπου πολιτικοῦ, ὅπερ νὰ διευθύνῃ καὶ ὀργανίση τὴν ἐπανάστασιν διὰ τῶν μέσων, ἅτινα θέλει θέσει εἰς τὴν διάθεσίν του ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ. Τὸ δύσκολον εἶναι ἡ ἐκλογὴ προσώπου, ἀλλὰ μέχρι τοῦ προσεχοῦς ταχυδρομείου τὸ ζήτημα θέλει λυθῆ».*

Καὶ στὶς 11 ὁμοῦς τοῦ Γενάρη δὲν εἶχε πάρεϊ ἀκόμη ὀριστικὴ ἀπόφασις ἡ Ἐπιτροπὴ, γιὰ τὴν ἡμέρα αὐτὴ γράφουν στὴ Γ. Συνέλευσις: «*Τὸ ταχυπόρον ἀτμόπλοιον, ὅπερ μᾶς στέλλεται ἐξ Ἀγγλίας, περιμένεται κατ' αὐτὰς*¹⁰. *Ἄμα φθάσῃ καὶ οὕτω διευκολυνθῆ ἡ συγκοινωνία, ἐν μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς μὲ πληρεξουσιότητα αὐτῆς καὶ μὲ τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια θέλει μεταβῆ αὐτόσε, ὅπως συνεννοηθῆ μεθ' ὁμῶν καὶ τῶν ἀρχηγῶν καὶ διοργανίση τὴν ἐπανάστασιν*»¹¹.

Τις ὀριστικὰς ἀποφάσεις τῆς μονάχα στὶς 7 τοῦ Φλεβάρη διαβιβάζει ἡ Κ. Ε. Α. γράφοντας στὴ Γεν. Συνέλευσις¹²: *Κύριοι Πληρεξούσιοι. | Πρὸς τὸν αὐτόθι μεταβαίνοντα κ. Χιονουδάκιν*¹³ *παρεδώκαμεν δύο σχέδια ψηφισμάτων, τὸ μὲν ἀφορῶν τὸν προσωρινὸν πολιτικὸν ὀργανισμόν τῆς νήσου, τὸ δὲ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Κυβερνήτου, σύμφωνα πρὸς τὸ ἄρθρον Γ' τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ. Πρὸς τὸν ἴδιον κ. Χιονουδάκιν παραδίδομεν τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν μας, ἐξουσιοδοτοῦντες αὐτὸν*

γμάτων, αἵτινες νὰ δίδωνται εἰς πληρωμὴν μισθῶν, τροφῶν καὶ ἄλλων ἀναγκαιῶν. [Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κρήτης (ΙΑΚ), Ἐγγράφα Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀθηνῶν (Ε.Κ.Ε.Α.).]

Καὶ στὶς 3 Δεκεμβρίου 1867 ἀπαντώντας πάλι σχετικὰ ἡ ΚΕΑ πρὸς τὴ Γ. Συνέλευσις γράφει: «*Ἀπαιτεῖτε δεῦτερον, ὅπως συστήσητε μόνιμον καὶ ἰσχυρὸν κυβέρνησιν, μηνιαίαν ἐπιχορήγησιν 100 χιλ. δραχμῶν. Τὴν ἀνάγκην τῶν χρηματικῶν μέσων ἀναγνωρίζομεν καὶ ἐκ τῶν ἐνόμων θέλομεν ἔλθει ἀρωγοὶ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Κυβερνήσεως, ὡς περὶ τούτου εἰς τὴν τελευταίαν μας ἐπιστολὴν διελάβομεν. Λέον ὁμοῦς νὰ μορφωθῆ Κυβερνήσις ἱκανὴ νὰ συντηρῇ τὰ πράγματα καὶ νὰ παρέχῃ ἐχέγγνα καλῆς διαχειρίσεως τῶν συνεισφορῶν τῶν ὁμογενῶν, ἐξ ὧν ζῶμεν μέχρι τοῦδε, καὶ πίστιν πρὸς πραγματοποιίησιν τοῦ δανείου τοῦ ὁποίου τὴν διαπραγματεύουσιν ἡ Γ. Συνέλευσις ἀνέθεσεν εἰς ἡμᾶς καὶ τὸ ὅποιον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῆ, ὡς ἔχουν τὰ πράγματα ἐν Κρήτῃ σήμερον*». (ἔ.α.)

⁹) Βλ. Ι.Α.Κ. ἔγγραφα Ε.Κ.Ε.Α.

¹⁰) Πρὸκειται γιὰ τὸ «Ἀρχάδι», πού γι' αὐτὸ θὰ ἀσχοληθοῦμε προσεχῶς.

¹¹) Βλ. ΙΑΚ. ΕΚΕΑ.

¹²) Ἐ.ἄ.

¹³) Ὁ Χιονουδάκης στέλλεται μὲ τὸ πρῶτο ταξίδι τοῦ «Ἀρχαδίου» στὰ Σφακιά, γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ ἐκεῖ τὴν ἐπανάστασι. (Βλ. Κριάρη, Ἡ μεγάλη Κρητικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 1866-9 κλπ., σ. 354).

νὰ τὴν ἐγχειρίσῃ πρὸς ὑμᾶς ὅτε τὸ κρίνη κατάλληλον. | ^{13α} Ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ὑμετέρου ἀγῶνος δὲν ἐπαύσαμεν συμβουλευόντες ὑμᾶς νὰ ὀργανίσητε κυβέρονησιν, ὅπως ἡ ἐπανάστασις καταστῆ σοβαρωτέρα ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καὶ τακτοποιήσῃ τις ἐπέλθῃ εἰς τὰς πολεμικὰς ἐργασίας σας παρατηροῦντες ὅμως ὅτι αἱ συμβουλαὶ μας μέχρι τοῦδε δὲν ἐπραγματοποιήθησαν ¹⁴, ἐσκέφθημεν πρὸ πολλοῦ περὶ τούτου καὶ ἐνομίσαμεν ὡς κατάλληλον τὴν εἰς τὴν νῆσον σας ἀποστολὴν ἑνὸς ἐξ ἡμῶν, ὡς γινώσκοντος πάντα τὰ μέχρι τοῦδε διατρέξαντα καὶ τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν Κυβέρονησιν τῆς Νήσου καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπαναστάσεως. | Ὁ Κοσ Μᾶρκος Ρενιέρης ¹⁵ παρίστατο ὡς ὁ μᾶλλον μεταξὺ ἡμῶν κατάλληλος διὰ τὰ ἠθικὰ καὶ νοητικὰ αὐτοῦ προτερήματα καὶ διότι Κρητὴς τὴν πατρίδα. Ἀλλ, ὡς ἤδη γινώσκετε, ὁ κ. Ρενιέρης ἀνέλαβεν ἑτέραν ἐθνικὴν ἀποστολὴν πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ὑποστήριξιν τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνος ¹⁶, | Συσκεφθέντες μετὰ τε τοῦ κ. Ρενιέρη καὶ τῶν λοιπῶν ἀρμοδίων προσώπων ἐκτὸς τῆς Ἐπιτροπῆς, ὁμοφώνως ἀπεφασίσαμεν νὰ προτείνωμεν πρὸς τὸν ἡμέτερον κ. Δημήτριον Μαυροκορδάτον, ὅπως μεταβῆ μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἀναλάβῃ τὸ μέγα τῆς κυβερνήσεως βᾶρος. Τοῦ Κοσ Μαυροκορδάτου ὁ ἐνθερμος πατριωτισμὸς καὶ τὰ λοιπὰ πλεονεκτήματα εἶναι γνωστὰ παρὰ τῷ Ἑλληνισμῷ καὶ περιττὸν ὄλως ἀποβαίνει νὰ σᾶς εἴπωμέν τι περὶ τῆς προτάσεώς μας ταύτης. | Ὁ Κοσ Μαυροκορδάτος, μεγάλας ἀπαντήσας κατ' ἀρχὰς δυσκολίας, μᾶς παρεχώρησεν ἐπὶ τέλους ἑαυτὸν διαδηλῶν, ὅτι, εἰάν ἐκ συμφώνου ἅπαντες ἀναγνωρίσωσιν ὅτι τὸ ἔργον του δύναται νὰ καταστῆ ὠφέλιμον, θέλει ὑπακούσει εἰς τὴν πρόσκλησιν. Πλὴν ὁ κ. Μαυροκορδάτος ἔθηκε δύο ὅρους πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποσχέσεώς

^{13α}) Ἡ κάθετος σημαίνει ὅτι στὸ κείμενο ἀρχίζει νέα παράγραφος.

¹⁴) Ἐν τῷ μεταξὺ, δηλ. τὴν πρώτη Φεβρουαρίου, εἶχε συσταθῆ ἡ «Προσωρινὴ Κυβέρνησις τῆς Κρήτης» ἀλλὰ τὸ ψήφισμα τῆς συστάσεώς της ὑπεβλήθη μονάχα στίς 16 τοῦ ἴδιου στοὺς Προξένους στὰ Χανιά καὶ στίς 18 ἐκοινοποιήθηκε ἡ ἀπόφασις αὐτὴ στὸν Κρητικὸ λαὸ μὲ ἰδιαίτερη προκήρυξη. (Βλ. Κ ρ ι - ἄ ρ η, ἔ. ἄ., σελ. 337, 348 καὶ ἐφημερίδα «Αἰών» ἀρ. 2217 τῆς 23.II.1867.

¹⁵) Γιά τὸ Μ. Ρενιέρη βλ. Ἰ. Π. Μ α μ α λ ἄ κ η, Ὁ ἀγῶνας τοῦ 1866-9 I, σελ. 23 κ.ά.

¹⁶) Στίς 4 Φεβρουαρίου ἡ ΚΕΑ γράφει πρὸς τὴ Γ. Σ. Κρητῶν (ΙΑΚ. ΕΚΕΑ): «... σήμερον ἀναχωρεῖ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Καλλέργη, ἀπερχομένου εἰς Ἀμερικὴν διὰ Γαλλίας, καὶ ὁ πολέμιμος ὑμῶν συμπατριώτης Μᾶρκος Ρενιέρης δι' Ἰταλίαν, Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν, ὅπου θέλει παραστήσει, ἐν γνώσει ὄλων διατελῶν, τὰ δίκαιά σας». Τὴν ἴδια μέρα γράφει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μ. Ρενιέρης στὸ Μίν. Μπογιατζόγλου στὴ Σύρο: «Ἐγὼ ἀναχωρῶ αὔριον μετὰ τοῦ Καλλέργη, μεταβαίνω δὲ εἰς Παρισίους καὶ Λονδίον. Ἐννοεῖται, ὅτι, ἄνευ σπουδαίου λόγου, ἄνευ καλῶν ἐλπίδων, δὲν ἀπεφάσιζι ν' ἀπομακρυνθῶ. | Διαρκούσης τῆς ἀπουσίας μου, γράφετε πρὸς τὸν κ. Ἀ. Ἰ. Παπαδάκη».

τον τὸν πρῶτον νὰ προσκληθῆ ἑλευθέρως παρὰ τοῦ Κορητικοῦ λαοῦ διὰ τῆς Συνελεύσεως καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν, τὸν δεύτερον νὰ ἐφοδιασθῆ δι' ὄλων τῶν ὕλικῶν καὶ πολιτικῶν μέσων, ὅσα δύνανται νὰ καταστήσωσι τελεσφόρον τὴν ἀποστολὴν του. Καί, ὡς πρὸς μὲν τὸν τελευταῖον τῶν ὄρων, θέλομεν φροντίσει κατὰ τὰ ἐνόντια νὰ ἐκπληρώσωμεν, ὡς πρὸς δὲ τὸν πρῶτον, ἀνῆκει εἰς ὑμᾶς νὰ σκεφθῆτε καὶ ἀποφασίσητε».

Στὴν Κρήτη ὅμως δὲ δέχθησαν ἀμέσως τὶς ὑποδείξεις τῆς ΚΕΑ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ὅσα γράφει ἡ ΚΕΑ πρὸς τὴ Γ. Συνέλευση καὶ τὴν Προσωρ. Κυβέρνηση στὶς 11 τοῦ Μάρτη τοῦ 1867¹¹: «Κύριοι. | Ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἐπιστολάς ὑμῶν τῆς 4ης το., ἐξ ὧν ἐπληροφόρηθημεν, ὅτι σκέπτεσθε ἤδη ἐπὶ τῶν σχεδίων ψηφισμάτων, τὰ ὁποῖα σᾶς ἐπέμψαμεν, ὅπως ἐκφέρητε ἐπ' αὐτῶν ἀποφασίαι μετὰ σπουδαίαν καὶ σοβαρὰν μελέτην. Ἀν ἔχομεν τί νὰ σᾶς παρατηρήσωμεν ἐπὶ τούτῳ, ἐπιθυμοῦμεν δὲ πάντοτε αἱ ἀποφάσεις σας καὶ ἡ ἐνέργειά σας νὰ εἶναι ἀπαύγασμα βαθείας σκέψεως καὶ ἀνεξάρτητος πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως. | Ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος γινώσκετε καλῶς, ὅτι ἡμεῖς ἐτέθημεν ἀπέναντι ὑμῶν εἰς τὴν θέσιν ἀπλοῦ συμβούλου ὡς πρὸς τὴν διοργάνωσιν τῆς ἐν Κρήτῃ διοικήσεως. Αἱ συμβουλαι ἡμῶν σπανίως εἰσηκούσθησαν οὐχ' ἦτιον ὅμως ὁ ζῆλος ἡμῶν ἔμεινε πάντοτε ὁ αὐτός, ἀπέναντι δὲ τῶν προελθουσῶν ἐκ Κρήτης ἀπελπιστικῶν εἰδήσεων ὁ ζῆλος καὶ ἡ ἐργασία ἡμῶν ἐδιπλασιάσθη. | Καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ ἐξ ἐπιστολῶν καὶ ἐκ προφορικῶν παραστάσεων ἐπληροφόρηθημεν, ὅτι ἀνάγκη ὑπῆρχε νὰ μεταβῆ αὐτόσε ἀνὴρ ξένος τῶν τοπικῶν διενέξεων, ἱκανὸς καὶ ἐντιμὸς, ἵνα ἐπιφέρει τάξιν τινα ἐν μέσῳ τοῦ χάους, ἐν ᾧ ὑμεῖς τε καὶ ἡμεῖς ἐργαζόμεθα. Ἀν ὠπισθοδρομήσαμεν ἀπέναντι τῆς παρουσιαζομένης ταύτης ἀνάγκης καί, ὡς ἤδη γινώσκετε, ἐπὶ τῇ ἐπιμονῇ ἀπαιτήσῃ ὑμῶν τε καὶ τῶν ἐν Ἀθήναις πατριωτῶν, εἰς ἐξ ἡμῶν ἐπέκυψεν εἰς τὴν παρουσιαζομένην ἀνάγκην καὶ ὑπεβλήθη εἰς τὴν ὑμετέραν ἀπαιτήσιν τοιοῦτοτρόπως ἐξετελέσαμεν καὶ τὸ καθήκον τοῦτο, ἔχομεν δὲ ἤσυχον τὴν συνείδησίν μας, ὅτι καὶ ἀπέναντι τῆς προσωπικῆς θυσίας τὴν ὁποῖαν ὁ ἀγὼν τῆς Κρήτης ἀπῆτει, ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη δὲν ὠλιγόρησεν, ἀλλ' ἐπρότεινεν ὡς θῦμα ἐν τῶν μελῶν αὐτῆς. Ἐὰν ἡ θυσία αὕτη δὲν κριθῆ παρ' ὑμῶν ἀναγκαία, ἢ ἂν ὁ συνάδελφος ἡμῶν ἤθελε θεωρήσῃ τὴν θυσίαν ταύτην ὡς μὴ ἔγκαιρον πλέον, τοῦτο θὰ ἀποβῆ λίαν ἐνθάριστον δι' ἡμᾶς, ὡς μὴ ἀποχωριζομένους ἐκ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν συναδέλφου καὶ δυναμένου νὰ ἐπωφεληθῶμεν μέχρι τέλους τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῶν φώτων αὐτοῦ εἰς τὰς ἐνταῦθα ἐργασίας μας».

¹¹) ΙΑΚ. ΕΚΕΑ.

Ὅστε ἡ ἰδέα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Μαυροκορδάτου, ὡς κυβερνήτου, εἶχε συναντήσει ἀντίδραση στήν Κρήτη, πράγμα πού στενοχωροῦσε τὴν Ἐπιτροπή. Ἀρχίζουν λοιπὸν νὰ ἐξετάζουν, ἀπὸ πού προέρχεται ἡ ἀντίδραση αὐτή, καὶ ζητοῦν νὰ πληροφορηθοῦν, ποιά εἶναι ἡ γνώμη τῶν στρατιωτικῶν ἡγετῶν, τοῦ Π. Κορωναίου καὶ τοῦ Ἰ. Ζυμβρακάκη. Ὁ πρῶτος, ἀπαντώντας στὸν ἀδελφό του Ἀχιλλέα, πού ἐργάζεται στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, τοῦ γράφει στὶς 5 Μαρτίου ἀπὸ τὸν Ὀρθὲ Μυλοποτάμου¹⁸: «Μὲ ἐρωτᾷς, ἂν θὰ ἴδω μὲ εὐχαρίστησιν τὸν κ. Μαυροκορδάτον· πρῶτον καλῶς γινώσκεις, ὅτι ἔφερον πολλὴν ὑπόληψιν πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς καλλίστας σχέσεις, δεύτερον ἐγὼ αὐτὸς ἐπρότεινα τὸ τοιοῦτον μέτρον εἰς τὴν Συνέλευσιν καὶ δὲν ἠδυνάμην νὰ ἴδω μὲ μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν ἄλλον εἰς τὴν θέσιν ταύτην. Ὡμίλησα ἤδη μὲ πολλοὺς τῶν Καπετανέων καὶ προδιέθεσα εὐνοϊκώτατα ἐπὲρ αὐτοῦ ἴσως μάλιστα καὶ γράψω. Ἐκεῖνο, ὅπερ μέλλει τώρα εἶναι νὰ σπεύσῃ τὴν ἔλευσίν του».

Καὶ στὶς 15 τοῦ ἴδιου τοῦ ξαναγράφει ἀπὸ τὸ Ἀμάρι¹⁹: «Ἐλαβον, ἀδελφέ, καὶ τὰς δύο τελευταίας ἐπιστολάς σου τῶν 18 καὶ 25 λήξαντος. Λιὰ τῆς παρουσίας μου σοῦ ἀπαντῶ ἐκτινεότερον ἐπὶ τῶν ἐρωτήσεών σου: Πῶς θεωρῶ τὴν ἐνταῦθα ἄφιξιν τοῦ κ. Μαυροκορδάτου, ὅποια εἶναι ἡ κρίσις μου ἐπὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὅποια μέτρα πρέπει νὰ ληφθῶσι πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτῆς. | Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον· θεωρῶ τὴν παρουσίαν ἀνδρός, οἷος ὁ κ. Μαυροκορδάτος σωτήριον· καὶ τοῦτο εἶπον ἀπ' ἀρχῆς πρὶν ἢ ἔλθω ἐνταῦθα καὶ ἠρωτήθην: ὅτι ἔπρεπε ν' ἀνατεθῇ ἅπασα ἡ ἐξουσία, πολιτικὴ τε καὶ στρατιωτικὴ, εἰς ἓνα ἄνδρα, καὶ ἐὰν τοῦτο ἐγένετο καὶ ἐχορηγοῦντο τὰ μέσα, τὰ ὅποια ἐσπαταλίσθησαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ πρὸς βλάβην μᾶλλον ἢ πρὸς ὄφελος τῆς ἐπαναστάσεως, αὕτη ἠθελεν εἶσθαι ἤδη τελείως ἐξησφαλισμένη διότι ἤδη καταφαίνεται, ὅτι δὲν ἦτο ἡ δύναμις τοῦ ἐχθροῦ ἢ ἡ ἰδικὴ μας ἀδυναμία, ἣτις ἐβράδυνεν ἢ καὶ ἐματαίωσεν ἐν μέρει τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' ἢ ἔλλειψις τάξεώς τινος, ἢ ἔλλειψις πάσης διευθύνσεως πολιτικῆς τε καὶ στρατιωτικῆς καὶ τὰ ἀνωφελῶς κατασπαταλισθέντα ἔπειρα μέσα, ἅτινα ἐστάλησαν. Εἶναι βέβαιοι ὅτι σήμερον θὰ ἀπαντήσῃ ὁ διευθύνων περισσοτέρας δυσκολίας ἢ πρότερον... εἰς τὸ νὰ διευθετηθῇ τὰ πράγματα, ἀλλὰ πάντοτε θὰ πράξῃ ἀρκοῦντα καὶ θὰ προσφέρει ὑπηρεσίας ἀνεκτιμήτους. | Δεύτερον. Ἡ ἐπανάστασις πρὸ τινος ἔλαβε τροπὴν ἐπὶ τὰ βελτίω. Τοῦτο προῆλθεν ἀπὸ τὰ μεγάλα λάθη τοῦ ἐχθροῦ, ἀπὸ τὴν νέαν ἔγερσιν τῶν Σφακιωτῶν, ἀπὸ τὰς ἐλπίδας, ἃς ἔλα-

¹⁸) Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (ΓΑΚ) Κ3α ἀρ. 297.

¹⁹) ΓΑΚ, Κ3α ἀρ. 310.

βον οἱ κάτοικοι περὶ τῆς ἐπεμβάσεως ἐκ μέρους τῶν μεγάλων Ἀνάμειων, ἀπὸ τὴν ἐπάνοδον τοῦ καλοκαιριοῦ, ἀπὸ τὰς μεγάλας προσπάθειάς τῆς Ἑλλάδος καὶ τέλος ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν τῶν κατοίκων, τοὺς ὁποίους ὁ ἐχθρὸς κακοποιεῖ καίτοι μουτίζοντας· καίτοι οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, σήμερον ἀδύνατον μοι φαίνεται μόλον τοῦτο ν' ἀντιστῆ ἢ Κρήτη ἐπὶ πολὺ, μένουσα μόνη. Διὰ τὰ τὸ κατορθώσῃ ἀπαιτοῦνται τὰ ἀκόλουθα, καὶ οὕτω μεταβαίνω εἰς τὴν τρίτην ἐρώτησιν. | Νὰ διευθετηθῶσι καλῶς τὰ ἐσωτερικά της καὶ πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ν' ἀναλάβῃ εἰς καὶ μόνος τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων της· νὰ χορηγῶνται ἐπαρκῆ χρηματικά μέσα εἰς τὸν διευθύνοντα καὶ μόνον καὶ οὐχὶ εἰς ἄλλον, ὅπως γίνεται τὰ νῦν· νὰ σταλῶσι τροφαί, πολεμοφόδια, ἐνδύματα καὶ ὑποδήματα ἄφθονα· νὰ ἐπαναστατήσῃ καὶ τὸ Ἑρακλειώτικον τμήμα· τοῦτο θὰ ἐπαναστατήσῃ, ἐλπίζω, πεμπομένων σώματος ἐθελοντῶν τακτοποιημένου ὑπὸ ἄξιον καὶ τολημῶν ἀρχηγόν, ὅπλων ἕως τριῶν χιλιάδων καὶ πολλῶν πολεμοφοδίων· καὶ τέλος ν' ἀναχωρήσουν αἱ οἰκογένειαι. Καὶ πρὸ πάντων τούτων νὰ γίνῃ ἀντιπερισπασμός, ἐπαναστατουσῶν σπουδαίως τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου. | Ἐξέθηκα τὰ πράγματα χωρὶς νὰ ἐμμένω πολὺ δίδων τοὺς λόγους, διότι τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι μακρόν καὶ διότι οὗτοι εἰσὶν ἀρκούντως καταφανεῖς: Ὡς πρὸς τὴν συσταθεῖσαν κυβέρνησιν ἀρκούντα λέγεις ὁ ἴδιος καὶ ἀπορῶ διὰ ποῖον λόγον συνεστήθη, ἀπορῶ ἐκ τῆς αὐτῆς κατηγορίας τῶν ἀνθρώπων ἐξ ὧν σύγκειται καὶ ἡ Συνέλευσις, συνεκροτήθη καὶ αὕτη, καὶ ἀπορῶ οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ, οὔτε τὸ ἐλάχιστον, ἄνευ τῆς συναίνεσεως τῆς Συνελεύσεως, ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς ὁποίας ὀφείλει νὰ ἐργάζεται. Τὰ πρόσωπα, ἐξ ὧν συνεκροτήθη, εἶναι ἀξιώσιμα, ἀλλὰ δὲν κατέχουσι τὰ προσόντα τοῦ κυβερνήτου, καθὼς μάλιστα ἀπαιτοῦσιν αἱ περιστάσεις».

Ὁ Ἰ. Ζυμβρακάκης, ἂν καὶ συμφωνεῖ ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα, πῶν ἀποτελοῦν τὴν Γ. Συνέλευση καὶ τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνηση, ὅχι μόνον δὲν ἐπιδοκιμάζει τὴν ἀποστολὴν τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀλλὰ καὶ ἀντιδρῶ σ' αὐτὴ ὅσο μπορεῖ. Στις 3 τοῦ Μάρτη γράφει ἀπὸ τὸν Ὀμαλὸ στὸ Μίνω Μπογιατζόγλου στὴ Σύρο²⁰: «... Εἶναι ἀληθές ὅτι ἔλαβον ἀφορμὴν πρὸ δύο μηνῶν νὰ δυσαρεστηθῶ μετὰ τινων μελῶν τῆς Γ. Συνελεύσεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐγὼ ἤμην ὁ ἀδικούμενος, δὲν προεκάλεσα δὲ ἐγὼ τὰς αἰτίας, καὶ πολὺ ἀπείχε τὸ πρῶγμα καθ' ὅσον ἀφορᾷ ἐμὲ νὰ προσέλθῃ ἐκ φιλαρχικῶν σκοπῶν, οὐδόλως ἐπηρέασαν ἢ θέλουν ἐπηρέασαι τὰ γενικά πράγματα. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν περὶ ζηρημάτων λόγον... τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν προσωρι-

²⁰) ΓΑΚ, Κ13α ἀφ. 521.

νήν κυβέρνησιν πρόσωπα εἶναι ἐκ τῶν μελῶν τῆς Συνελεύσεως καὶ δὲν γνωρίζουν νὰ διαχειρίζονται προπόντως καὶ νὰ διαθέτουν ἀρμοδίως χρηματικὰς περιουσίας. Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ γνωρίσουν οἱ ἐν Ἑλλάδι, ὅτι ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις εἶναι μικρὸν ἀπόσπασμα τῆς Γεν. Συνελεύσεως καὶ ἐπομένως δὲν δύναται ἐκείνη πλεיותרὰ ταύτης νὰ διαπραξῆ. Δὲν ἔχω δὲ θελήσει νὰ ἐπηρεάσω τὴν προσ. κυβέρνησιν, διότι οἱ ἀξιῶντες νὰ διευθύνωσι πολιτικῶς τὰς τύχας τῆς Κρήτης εἶναι δύσκολον νὰ ἐκτιμήσωσιν ἔνεκα τῆς ἀμαθείας καὶ ἀπειρίας των οἰονδήποτε ἄτομον. Ἄλλως φρονῶ ὅτι αἱ ἐν Κρήτῃ πολιτικαὶ ἐξουσίαι ἃς ἀφίενται μόναι νὰ ἐξασκῶσι τὰ καθήκοντά των. Ὁ τύπος τῆς ὑποστάσεώς των εἶναι ἀναγκαῖος διὰ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, αἱ δὲ πράξεις των ὀλίγον ἐπηρεάζουν ἢ ὠφελοῦν τὸ ἐσωτερικόν. . . Ἐθρον τὰ πράγματα εἰς ἀναρχίαν καὶ ἐφόβισέ με κατ' ἀρχὰς τοῦτο. Ἡ Συνέλευσις δὲν ἠδυνήθη νὰ διοργανώσῃ ἐκ τῶν ἐνόμων ἐσωτερικῶς τὸν τόπον καὶ πολιτικῶς τὴν ἐπανάστασιν. Ἐν τούτοις τὰ πράγματα δὲν ἐχειροτέρευσαν μολοντί ἡ Συνέλευσις δὲν κατώρθωσε νὰ περιστείλῃ τὸ κακόν. | Δὲν θὰ δυσκολευθῆς φρονῶ νὰ πιστεύσῃς, ὅτι, ἐὰν ἐκ τῆς καλῆς ἢ κακῆς πολιτικῆς διευθύνσεως τῶν καθ' ἡμᾶς ἐξηριτᾶτο ἡ τύχη τῆς πατρίδος, δὲν ἤθελεν ἤδη ἀναφέρεσθαι οὐδαμοῦ τὸ τῆς Κρήτης ὄνομα. Ἡξέυρεις ἂν ἐγένετό τις ἐσωτερικὴ διοργάνωσις, ἂν ὑπάρχῃ ἐκ τῶν ἐνόμων τάξις τις, ἂν αἱ ἀπαιτούμεναι παρὰ τοῦ τόπου διπλωματικαὶ ἐνέργειαι ἔλαβον χώραν. Ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς δουλείας προξηνηθέντων εἰς τὸν λαὸν ἐλαττωμάτων προσέκυψαν ταῦτα ; | Πρὸ 15 ἡμερῶν τῆς ἀφίξεως τοῦ « Ἀρχαδίου » εἰδοποίησα τὴν Συνέλευσιν περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἀτμοπλοίου εἰς Σφακιά, ἔνθα ἐδροεῖ, ὀρίζων καὶ τὰς θέσεις τῆς προσεγγίσεως καὶ καθιστῶν αὐτὴν προσεκτικὴν, ἵνα λάβῃ τὰ ἀπαιτούμενα ἐξασφαλιστικὰ μέτρα. Ἡ Συνέλευσις καὶ Προσωρινὴ Κυβέρνησις, ἀντὶ νὰ συστήσῃ ἕκτακτον φρουρὰν παρημέλησεν, ὥσει ἐπρόκειτο περὶ παρόμοιον πράγματος. Ὡστε τὰ τοῦ « Ἀρχαδίου » διηρηπάγησαν εἰς βαιθμὸν ἀπίστευτον. Οὔτε ἐν πανταλόμιον δὲν διεσώθη ὥστε νὰ φθάσῃ μέχρις ἡμῶν, διὰ νὰ καλύψῃ τις τῶν κ. κ. Ἀξιωματικῶν τὴν γυμνότητά του. Τίς μᾶλλον πταίει, ὁ λαὸς ἢ ἡ Συνέλευσις ; ».

Ὡστε, ἐνῶ συμφωνοῦν καὶ ὁ Π. Κορωναῖος καὶ ὁ Ἰ. Ζυμβρακάκης στὸ ὅτι ἡ Γ. Συνέλευσις καὶ ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις, δὲν εἶναι σὲ θέσῃ γιὰ νὰ διοργανώσωσιν τὴν ἐπανάστασιν, δὲ συμφωνοῦν στὸ τί πρέπει νὰ γίνῃ. Γιατὶ ὁ Ἰ. Ζυμβρακάκης, δὲ δίδει σημασίαν στὴν ἐσωτερικὴν τάξιν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ ἀγῶνα, ἐνῶ ὁ Π. Κορωναῖος ἀπ' ἐναντίας δίδει μεγάλην σημασίαν σ' αὐτή.

Πάντως, είτε γιατί τὰ πιστεύει ὅσα λέγει ὁ Ἰ. Ζυμβρακάκης, είτε τὰ λέγει γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴ στάση του στὸ ζήτημα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Δ. Μαυροκορδάτου — πὺν εἶναι καὶ τὸ πραγματικό —, ὁ Ἰ. Ζυμβρ. ἀντέδρασε ὅσο μπορούσε γιὰ νὰ ματαιωθῇ ὁ ἐρχομὸς τοῦ Δ. Μ. στὴν Κρήτη. Καὶ κατώρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς ἀρχηγούς καὶ ὄπλαρχηγούς καὶ ἀντιπροσώπους τῆς Κισιάμου καὶ τοῦ Σελίνου, νὰ ἀντιδρᾶσούν σ' αὐτό, δηλώνοντας στὴ Συνέλευση ὅτι «*προτιμῶσι νὰ μείνωσι τὰ πράγματα εἰς ἣν ἐυδοκιοῦνται κατάστασιν, ἥτοι τὴν ἐκτελεστικὴν ἐνεργεῖαν νὰ ἔχῃ ἡ ἤδη συσταθεῖσα Προσωρινὴ Κυβέρνησις μέχρη τῆς πολιτικῆς λύσεως τοῦ Κορητικοῦ ζητήματος*»²¹. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἰ. Ζυμβρακάκης γράφει στὴ Γεν. Συνέλευση: «*Οὐδεὶς δύναται νὰ διαφιλονικῆσῃ ἡμῖν, ὅτι ἡμεῖς οἱ Κορηῖτες διὰ τῶν ἀπείρων προσπαθειῶν μας, διὰ τῶν μεγάλων ἀγώνων μας καὶ διὰ τῶν πολλῶν αἱμάτων μας ἐδημιουργήσαμεν τὴν εὐάρεστον κατάστασιν, εἰς ἣν ἔφθασαν τὰ καθ' ἡμᾶς· μέχρης ὅτου ὄθεν ἡ Χριστιανικὴ Εὐρώπη ἀποφασίση τι ὀριστικόν, δὲν βλέπουσιν τὴν ἀνάγκην τοῦ ὑπαινωτιομένου παρὰ τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς ἐξωτερικῆς ἐνεργείας μέτρον, καθόσον παρὰ τοῦ τόπου οὐχὶ μυστικαὶ διπλωματικαὶ ἐνεργεῖαι, ἀλλὰ φανεραὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἰδίως κινήσεις ἀπαιτοῦνται*»²².

Ἡ ἀντίδραση αὐτὴ τοῦ Ἰ. Ζυμβρακάκη ἔκαμε τοὺς Ἀθηναίους νὰ σχηματίσουν τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶχε πιά ματαιωθῇ τὸ πρᾶγμα. Γιατὶ τὴν πρώτη τοῦ Ἀπριλίου γράφουν στὸν Μπογιατζόγλου ἀπὸ τὴν Ἀθήνα: «*... Ἴσως ἐμάθετε καὶ ὑμεῖς ὅτι τὸ σχέδιον περὶ κυβερνήτου ἀνειράπη ἐν τῇ Συνελεύσει διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ κ. Ἰ. Ζυμβρακάκη, γράφαντος πρὸς ἀνατροπὴν αὐτοῦ εἰς τοὺς ἐν τῇ Συνελεύσει φίλους του πληρεξουσίου, οἵτινες, πρὶν ἢ λάβωσι τὰς τοιαύτας παραγγελίας του, ἦσαν σύμφωνοι μετὰ τῶν ἄλλων πληρεξουσίων καὶ διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Κυβερνήτου καὶ διὰ τὸ σχέδιον τῆς Κυβερνήσεως. | Ὑπομονή. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ καλοὶ πατριῶται μας*»²³.

Ἄλλὰ καὶ ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ γράφει τὴν ἴδια μέρα πρὸς τὴ Γεν. Συνέλευση καὶ τὴν Προσωρινὴ Κυβέρνηση: «*... Βαθῆως ἐλυπήθημεν καὶ ἐταράχθημεν, πληροφορηθέντες, ὅτι ἐν τῇ Συνελεύσει ἠγέρθησαν ἤδη διχνοῖαι σοβαραὶ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Κυβερνήτου, καὶ λυπούμεθα καὶ ταρασσόμεθα μόνον δοᾶκίς παρατηροῦμέν τι, δυνάμενον νὰ βλάβῃ τὸν ἀγῶνα ἐν ταῖς παρούσαις κοινίστοις περιστάσει. | Σᾶς ἐπιστήσαμεν τὴν παραδοχὴν προσωρινοῦ τινος πολιτικοῦ ὄργανι-*

²¹) Κριάρη Π., Β' ἐκδ., σ. 372.

²²) Ἐ.ἀ. Δυστυχῶς ὅμως δὲν γράφει ὁ Κριάρης, πότε γράφθηκαν τὰ δύο ἀναδημοσιευόμενα ἀποσπάσματα.

²³) ΓΑΚ, Κ 14α ὑφ. 616.

σμοῦ πρὸς τακτοποίησιν τῶν πραγμάτων τῆς ἐπαναστάσεως καὶ σὰς προσεφέραμεν ἕνα ἐξ ἡμῶν, ἔτοιμον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ πάντα καὶ νὰ ριφθῆ εἰς τὸ χάος τῆς ἀνοργανίστου τῆς Κρήτης ἐπαναστάσεως. Ὑμεῖς ἐδείξατε πρὸς τοῦτο διαταγμοὺς ἢ καὶ τὰς προτάσεις μας δὲν παρεδέχθητε. Ἀπέναντι δὲ τούτου ἡμεῖς ἀπεφασίσαμεν νὰ ὑποστηρίξωμεν ὄλαις δυνάμει τὴν παρ' ὑμῶν συσταθεῖσαν Κυβέρνησιν, πέμποντες ἀπ' εὐθείας εἰς αὐτὴν πάντα τὰ βοηθήματα . . . Ὅσακις αἱ συμβουλαὶ μας δὲν ἐγένοντο δεκταί, οὔτε εἰς αὐτὰς ἐπεμείναμεν, οὔτε ἠθελήσαμεν νὰ τὰς ἐπιβάλωμεν»²⁴.

Καὶ ὅμως τὸ ζήτημα δὲν ἐτελείωσεν ἐδῶ, ὅπως θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ σκεφθῆ καὶ ὅπως ὑποστηρίζει καὶ ὁ Κριάρης²⁵, γιατί στίς 8 τοῦ Ἀπριλίου γράφει πάλι ἡ ΚΕΑ στὴ ΓΣΚ καὶ στὴν Πρ. Κυβέρνηση τὰ ἀκόλουθα: «. . . Ἐχομεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπὸ 30 Μαρτίου ἐπιστολὴν τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν ἀπὸ 31 τοῦ ἰδίου τῆς Συνελεύσεως. | Τὸ περὶ προσωρινοῦ τῆς Κρήτης πολιτεύματος καὶ τὸ περὶ κυβερνήτου ἀντικείμενον θεωροῦμεν ἤδη ἐκπεραιωμένον. Σὰς ἐξεθέσαμεν ἐπανελημμένως τοὺς λόγους, οἵτινες ἔπεισαν ἅπαντα τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν κ. κ. Ρενιέρη καὶ Παπαδάκη μὴ ἐξαιρουμένων, ὡς καὶ ἄλλα σπουδαῖα πρόσωπα ἐκτὸς τῆς Ἐπιτροπῆς, νὰ σὰς διακοινώσωσι τὰς ἰδέας καὶ γνώμας μας, ἀφίνοντες εἰς ὑμᾶς πλήρη τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ πλήρη τὴν εὐθύνην, τῆς παραδοχῆς ἢ ἀποβολῆς των. Μετὰ τοὺς ἀναφρέντας διαταγμοὺς καὶ διχογνωμίας, ὅχι μόνον δὲν ἐπιθυμοῦμεν πλέον νὰ γίνῃ λόγος ἐν ταῖς ὑμετέραις ἐπιστολαῖς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἀλλὰ παρακαλοῦμεν καὶ ὅλους ὑμᾶς νὰ ἐπιδοθῆτε ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ πατριωτικὰ ἔργα σας, λησμονοῦντες πᾶσαν διαφορίαν»²⁶.

Ὅστε στὴν Κρήτη δείχνουν διαθέσεις νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὶς ὑποδείξεις τῆς ΚΕΑ σχετικὰ μὲ τὸ διορισμὸ τοῦ Μαυροκορδάτου ὡς κυβερνήτου, διαθέσεις ποὺ ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὑπογραφή ἀπὸ τὴ Γεν. Συνέλευση τῶν δύο σχετικῶν ψηφισμάτων, ποὺ εἶχε φέρει μαζί του ὁ Στ. Χιονουδάκης ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Φεβρουαρίου. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ ψηφίσματα ὑπογράφονται στοὺς Κομιτάδες τῶν Σφακιῶν, καὶ μάλιστα τὴν ἡμέρα, ποὺ ἔγραφε τὰ πῶ πάνω ἡ ΚΕΑ, δηλ. στίς 8 Ἀπριλίου. Αὐτὰ τὰ στέλλουν ἀμέσως στὴν Ἀθήνα, καὶ ἔτσι τὰ βρίσκομε νὰ τὰ δημοσιεῖ ὁ «Αἰὼν» στίς 13 Ἀπριλίου τοῦ 1867²⁷. Τὸ τρίτο ἄρθρο τοῦ πρώτου ψηφίσματος, ὅπου ἡ Γ. Συνέλευση ἐν ὄνο-

²⁴) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

²⁵) Ἐ. ἄ.

²⁶) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

²⁷) Ἐφημερὶς «Αἰὼν», ἀρ. 2231. Τὴ μεταστροφή αὐτὴ στίς σκέψεις τῶν

ματι τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ψηφίζει τὸ προσωρινό του πολίτευμα, ὀρίζεται: «*Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνατίθεται εἰς ἓνα Κυβερνήτην, ἐκλεγόμενον παρὰ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως δι' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος μέχρι τῆς τελειωτικῆς ἐθνικῆς καταστάσεως, ἧτοι τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης...μετὰ τῆς...Ἑλλάδος*».

Ἐνῶ τὰ ἐπόμενα καθορίζουν λεπτομερέστερα τὴν ἔκτασιν τῆς δικαιοδοσίας του ὡς ἑξῆς: «*ἄρθ. 4. Ὁ Κυβερνήτης ἐκτελεῖ τοὺς... νόμους, ἐκδίδει τὰ ἀναγκαῖα διατάγματα καὶ κανονισμοὺς, ἐκλέγει καὶ διορίζει τοὺς πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς λειτουργοὺς. | ἄρθ. 5. Πάντα τὰ ἀφορῶντα τὴν ἐξωτερικὴν ἐνέργειαν πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως θέλουν ἐλευθέρως διενεργεῖσθαι παρὰ μόνου τοῦ Κυβερνήτου, ὑπὸ μόνον τὸν ὅρον τῆς ἐντελοῦς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος. | ἄρθ. 6... Συνιστᾶται ἐν Συμβούλιον κυβερνητικὸν ἐπταμελές, ἐκλεγόμενον παρὰ τῆς Γεν. Συνελεύσεως...».*

Μὲ τὸ δεύτερο ψήφισμα, τῆς ἴδιας χρονολογίας, «... ἐν ὀνόματι τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ἡ Γενικὴ Συνέλευσις ἐκλέγει καὶ διορίζει Κυβερνήτην τῆς Κρήτης τὸν κ. Α. Μαυροκορδάτον».

Καὶ ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν, ὕστερα ἀπὸ αὐτὴν τὸν ἑνέργειαν, γράφει πρὸς τὴν Γεν. Συνέλευσιν καὶ τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν στίς 15 Ἀπριλίου 1867: «*Ἐὐχαριστοῦμεν ὑμᾶς διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀναδειχθεῖσαν πεποιθήσιν διὰ τῆς δημοφύμου ἐκλογῆς τοῦ Κυβερνήτου κ. Μαυροκορδάτου. Ὁ κ. Μαυροκορδάτος εἶναι ἔτοιμος νὰ ἐγκαταλείψῃ καὶ συμφέροντα καὶ ἀναπαύσεις καὶ τέκνα, ὅπως ἔλθῃ καὶ συνεργασθῇ μεθ' ὑμῶν. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται προπαρασκευαστικαί τινα, τὰς ὁποίας δὲν δυνάμεθα ἐκ τοῦ προχείρου νὰ ἐκτελέσωμεν. Παρεκτός δὲ τούτου ἐπιθυμοῦμεν, ἵνα, εἰ δυνατόν, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του παρευρίσκηται μεθ' ἡμῶν καὶ ὁ κ. Ρενιέρης*»²⁸.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω φαίνεται, ὅτι, γιὰ νὰ πᾶν τώρα πιά ὁ Μαυροκορδάτος στὴν Κρήτη, ἀφοῦ ἐξεπληρώθῃ ὁ πρῶτος ὅρος μὲ τὴν πρόσκλησίν του ἀπὸ τοὺς Κρητικούς, πρέπει νὰ πραγματοποιηθῇ καὶ ὁ δεύτερος, δηλαδὴ «*νὰ ἐφοδιασθῇ δι' ὅλων τῶν ἑλικῶν καὶ πολιτικῶν μέσων, ὅσα δύνανται νὰ καταστήσωσι τελεσφόρον τὴν ἀποστολὴν του*»²⁹. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν μπορεῖ νὰ θέσῃ στὴν διάθεσιν τοῦ Μαυροκορδάτου τὸ χρηματικὸ ποσό, ποὺ ἐζητοῦσεν ἐκεῖνος, ἀπευθύ-

μελῶν τῆς Γ. Συνελεύσεως καὶ τὴν ἀπόφασίν της νὰ ὑπογράψῃ τὰ σχέδια τῶν δύο ψηφισμάτων μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ παρατηρήσῃ καὶ στὸ «Συστατικόν», ποὺ δημοσιεύει ὁ Κριάρης στὴν πρώτη ἔκδοσιν τῆς Ἱστορίας του (σ. 302 σημ. 1),
²⁸) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

²⁹) Βλ. παραπάνω, σ. 20.

γεται πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Κυβερνήσεως Ἄλ. Κουμουνδοῦρο γραφοντας τὰ ἑξῆς : «...Γνωρίζετε ὅτι οἱ ἀγωνιζόμενοι Κρήτες, συναισθανθέντες τὴν ἀνάγκη νὰ ἐμπιστευθῶσι τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν διοργάνωσιν τοῦ τόπου εἰς πρόσωπον σπουδαῖον, ἐξελέξαντο ὡς κυβερνήτην τῆς Κρήτης τὸν κ. Δημήτριον Μαυροκορδάτον. | Ἄλλ' ἢ Ἐπιτροπὴ σκέπτεται, ὅτι ὁ κ. Μαυροκορδάτος οὐδόλως δύναται νὰ καταστῇ ὠφέλιμος ἐν Κρήτῃ, ἐὰν δὲν ἔχη εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ὕλικά τινα μέσα, δι' ὧν νὰ ὀργανίσῃ προσωρινὴν διοίκησιν δυναμένην νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐπαναστάσεως καὶ εἰς τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἡ ἐκλογή ἐγένετο...Τὰ διαθέσιμα τῆς Ἐπιτροπῆς μέσα μόλις δύνανται νὰ ἐπαρκέσουν ἐπὶ τινα χρόνον εἰσέτι διὰ τὰς ἀπολύτους ἀνάγκας τῆς, καὶ ἐπειδὴ ἡ Ἐπιτροπὴ ἔπρεπε νὰ διαθέτῃ κατὰ μῆνα τοῦλάχιστον 100.000 δρχ. διὰ τὰ θέση ταύτας εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κ. Μαυροκορδάτου, νομίζομεν καλὸν νὰ διατυπώσωμεν ὡς ἑξῆς τὴν περὶ τῆς συνδρομῆς ταύτης αἴτησίν μας. 1) Νὰ χορηγῇ ἡ Κυβέρνησις πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν δρχ. 100.000, ὅπως χρησιμεύσουν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς εἰς Κρήτην μεταβάσεως τοῦ κ. Μαυροκορδάτου. 2) Ἡ χορηγίσις νὰ διαρκέσῃ 5 μῆνας, 3) Νὰ ἐξασφαλισθῇ ἀπέναντι οἰασδήποτε μελλούσης δυσχερείας ἢ διὰ τῆς καταθέσεως τοῦ ὅλου ποσοῦ, ἢ τῆς ἀνοίξεως πιστώσεως εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν. Ἐν Ἀθήναις τῇ 17 Ἀπριλίου 1867»⁹⁰.

Στὴν αἴτησιν αὐτὴ τῆς Ἐπιτροπῆς, ἀφοῦ συνῆλθε καὶ συνεζήτησε σχετικὰ τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιον, ἀπάντησε ὡς ἑξῆς : «Συμπεράσματα τῆς διασκεύσεως τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀπὸ 17/29 Ἀπριλίου ὑπομνήματος τῆς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς. | Αἱ αἰτήσεις τῆς Ἐπιτροπῆς στηρίζονται εἰς τὴν πεποίθησιν αὐτῆς, ὅτι ἡ εἰς Κρήτην μετάβασις τοῦ Κυβερνήτου θ' ἀποβῇ ὠφέλιμος εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἡ Κυβέρνησις ὁμως ἔχει ἐνδοιασμούς. Ἡ ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνος μᾶς διδάσκει, ὅτι ἡ ἔλλειψις συγκεντρώσεως συνετέλεσε κατὰ τὰς κρίσιμους ὥρας τῶν δοκιμασιῶν αὐτοῦ, εἰς τὴν συντήρησιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐν Κρήτῃ πρὸς τὸ παρὸν μήτε περὶ διοικητικοῦ, οἰκονομικοῦ ἢ δικαστικοῦ ὄργανισμοῦ, μήτε περὶ συνδέσεως (:) ἢ διατηρήσεως δι' ὑποσχέσεων πρόκειται. Διὰ τοιαύτας ἀνάγκας μία ἰσχυρὰ κεντρικὴ Ἀρχὴ θὰ ἦτο ἀπαραίτητος. Ἄλλ' ἤδη ἐν Κρήτῃ πρόκειται μόνον περὶ συντηρήσεως τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὡς πρὸς τοῦτο δύναται μὲν νὰ παράσχη τινὰς ὠφελείας ἢ συγκέντρωσις, παρέχει ὁμως αὕτη εἰς τοὺς ἐντοπίους πολλὰς εὐκολίας, διότι ἐπιτρέπει εἰς αὐτοὺς τὴν συγκέντρωσιν περὶ τὴν ἐπιθετικὴν ἐνέρο-

⁹⁰) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

γειαν, ἐνῶ μέχρι τοῦδε περιοπαῖο ἢ ἐπίθεσις εἰς πολλά σημεῖα. Οὐδαμοῦ δὲ ἠδύνατο ὁ ἐχθρὸς νὰ φέρῃ διὰ μόνης μιᾶς ἡτις τὴν καταστροφὴν. | "Ἄν ὁ ἀγὼν τῶν ἐπαναστατικῶν πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν ἦτο ὀλιγώτερον ἄριστος, οἱ κίνδυνοι τῆς συγκεντρώσεως θὰ ἦσαν ὀλιγώτεροι· ἀλλ' ὅπως ἔχουσι τὰ πράγματα μᾶλλον διὰ τῆς ἐπιμονῆς μετὰ τὰς ἀποτυχίας, παρὰ διὰ τῆς ὑπεροχῆς τῶν ἐπαναστατικῶν ὄπλων ἀναμένεται τὸ αἴσιον ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγῶνος: ἵνα δὲ αἱ ἀποτυχίαι μὴ φέρωσι γενικὴν παράλυσιν, πρέπει νὰ ὑπάρχωσι πολλὰ ἀποτελεῖ κέντρα. "Ἄν μία μόνη ἀρχὴ ὑπάρχῃ καὶ αὕτη καταπονηθῇ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις θέλει ἐπ' αὐτὴν συγκεντρώσει τὰς ἐνεργείας του, μετὰ τῆς ἀρχῆς καταπίπτει καὶ ἡ ἐπανάστασις. Ὑπῆρξε τῷ ὄντι ἐν ταῖς ἐνεργείαις τῶν διαφόρων ἐπαναστατικῶν κέντρων ἔλλειψις ἁρμονίας, ἣτις παρεστάθη ὡς ἀπειλοῦσα καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀγῶνος. Ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις δὲ ἐκείνας καὶ ἀπέναντι τῶν ἐκ τῆς διχοροίας κινδύνων, ἐθεώρησε τότε ἡ Κυβέρνησις συντελεστικὴν τὴν ἀποστολὴν ἀνδρὸς δυναμένου νὰ περιστείλῃ τὰ ἐκ τῶν ἀντιζηλιῶν κακά, ἀλλ' ἤδη ἀπεδείχθη, ὅτι αἱ ἀντιζηλῖαι δὲν εἶχον σπουδαιότητα δυναμένην νὰ καταστρέψῃ τὸν ἀγῶνα. | Εἶναι ἄρα βέβαιον, ὅτι ἡ ἐγκατάστασις νέας ἀρχῆς δὲν θέλει δώσει σπουδαιότητα μεγαλυτέραν εἰς τὰς ἀντιζηλίας; εἶναι ἄρα δυνατὸν ἡ κεντρικὴ ἀρχὴ ν' ἀποφύγῃ νὰ περιπλεχθῇ εἰς φατριαστικὰς διαιρέσεις; "Ἄν θελήσῃ νὰ μείνῃ ἐκτὸς αὐτῶν, δὲν κινδυνεύει νὰ μὴ ἔχῃ ποῦ νὰ στηριχθῇ; Δὲν θέλει δὲ προκαλέσει ἡ ἐγκατάστασις νέας ἀρχῆς ἀξιώσεις καὶ ἀπαιτήσεις προσωπικὰς, τῶν ὁποίων ἡ ἱκανοποίησις καὶ ἂν εἶναι ἐν μέρει ἐφικτὴ θέλει γίνεσθαι πρὸς ζημίαν τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀγῶνος; | Ἡ Κυβέρνησις φρονεῖ, ὅτι ἂν τὰ μέσα, ἅπερ ζητεῖ ἡ Ἐπιτροπὴ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως χάριν τῆς συγκεντρώσεως, διατεθῶσι ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος, διὰ τοῦ αὐτοῦ συστήματος, ὅπερ ἠκολούθησε μέχρι τοῦδε ἡ Ἐπιτροπὴ, θὰ ἀποβῶσι ταῦτα λυσιτελέστερα, δὲν ἐκτίθεται δὲ ὁ ἀγὼν εἰς τοὺς κινδύνους, οὓς ἡ ἐγκατάστασις κεντρικῆς ἀρχῆς συνεπάγεται. | Ἐπὶ τῶν σκέψεων τούτων ἐφιστᾷ ἡ Κυβέρνησις τὴν προσοχὴν τῆς Ἐπιτροπῆς, ἀλλ' ἂν αὕτη ἐξακολουθῇ ἐπιμένουσα εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ Κυβερνήτου δὲν θέλει ἀυξήσει τοὺς κινδύνους τοῦ ἀγῶνος, ἡ Κυβέρνησις θέλει παράσχει ὑπὲρ τῆς ἀποστολῆς, ἐφ' ὅσον τὰ μέσα αὐτῆς τὸ ἐπιτρέπουσι, πᾶσαν συνδρομὴν. | Εἰς 100 χιλ. δραχμῶν κατὰ μῆνα ὀρίζει ἡ Ἐπιτροπὴ τὸ ἀναγκαῖον ποσὸν πρὸς πραγματοποίησιν τῆς εἰς Κρήτην μεταβάσεως τοῦ Κυβερνήτου καὶ τῆς ἐν Κρήτη διοργανώσεως τῆς διοικήσεως. Ἡ Ἐπιτροπὴ γινώσκει ὅποιοι οἱ πόροι τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὅποσον δυσχερῆς ἀποβῶναι ἢ διάθεσις τοσοῦτου ποσοῦ. Ἀλλὰ πᾶσα ἄλλη ἀνάγκη ὑποχωρεῖ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ

ἀγῶνος τῆς Κρήτης, ὥστε τὸ ποσὸν τοῦτο θέλει διὰ πάσης θυσίας διαθέσει τὸ δημόσιον συμφώνως πρὸς τὴν αἴτησιν τῆς Ἐπιτροπῆς. Καί, ἂν ἡ ἀνάγκη διαρκέσῃ ἐπὶ πέντε μῆνας, ὑπόσχεται κατὰ τὴν αἴτησιν τῆς Ἐπιτροπῆς, ὅπως ἐφ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο ἐξακολουθεῖ τὸ χορήγημα. Ἀποδέχεται ἄρα ἡ Κυβέρνησις τὴν παροχὴν ὀλοκλήρου τοῦ αἰτουμένου παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς χορηγήματος. Ἄλλ' ἢ Ἐπιτροπὴ ζητεῖ καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ τὸ χορήγημα. | Ἡ ὑπόσχεσις τῆς Κυβερνήσεως εἶναι ἀποχωρῶσα ἐξασφάλισις. Οἰαδήποτε καὶ ἂν ἐπέλθῃ μεταβολὴ περὶ τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν κυβερνήσιν πρόσωπα, ἢ Ἐπιτροπὴ δὲν δύναται νὰ πιστεύσῃ, ὅτι προκειμένου περὶ Κρήτης θέλει ἀδειτηθῇ ἢ ὑπόσχεσις τοῦ Ὑπουργείου. Τὸ δὲ Ὑπουργεῖον δὲν δύναται νὰ συναινέσῃ εἰς ὅρον ἐμφαίνοντα δυσπιστίαν ἀπαίσιον πρὸς τὰς διαδόχους τῆς. Ἄλλωστε εἶναι ὀλικῶς ἀνέφικτον νὰ κατατεθῇ ἀμέσως ποσὸν 500 χιλ. δοχ. εἰς τὴν Τράπεζαν, ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ Ἐπιτροπὴ, ἢ δὲ αἴρεσις τοῦ νὰ ἀνοιχθῇ πίστωσις παρὰ τῆ Τραπέζῃ προϋποθέτει τὴν κατάθεσιν χρημάτων. Ἄλλὰ καί, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ εὐρεθῶσι τὰ χρήματα, οὐδέποτε ἤθελε συγκατατεθῇ ἡ κυβερνήσις ἐν ὧρα, καθ' ἣν αἱ ἐθνικαὶ ἀνάγκαι εἶναι λίαν κατεπείγουσαι, νὰ καταστήσῃ ταῦτα ἀργά, ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ ν' ἄρῃ μίαν δυσπιστίαν προσβλητικὴν πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτὴν καὶ πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀξιοπρέπειαν. | Ἀντίγραφον. | Ἐν Ἀθήναις τῆ 21 Ἀπριλίου 1867. | Σᾶς ἐσωκλείω καὶ μίαν ἐπιστολήν, τὴν ὁποῖαν ἀροῦ ἀναγνώσῃτε, ἐπιστρέφετε εἰς τὸν κ. Τρικούπην. | Ὁ φίλος σας. | Ἀλ. Κουμουνδούρος»³¹.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν αὐτῆ τῆς Κυβερνήσεως, ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ γράφει πρὸς τὴ Γεν. Συνέλευσιν καὶ τὴν Πρὸς. Κυβέρνησιν στὶς 29 Ἀπριλίου 1867: «...Ὁ ἡμέτερος συναδελφός Κοσ. Μαυροκορδάτος δὲν ἀναχωρεῖ εἰσέτι, ὅπως ἔλθῃ μεταξὺ ἡμῶν. Ἡ βραδύτης αὐτῆ εἶναι ὅλως ἀνεξάρτητος τῆς θελήσεώς του. Ὁ Κοσ. Μαυροκορδάτος, τακτοποιήσας τὰς οἰκογενειακάς του ὑποθέσεις καὶ πέμψας ἤδη τὰ τέκνα του εἰς Κέρκυραν, εἶναι ἕτοιμος πρὸς ἀναχώρησιν. Ἄλλ' ἢ Ἐπιτροπὴ ἐνέκρινε νὰ ἀναστείλῃ πᾶσαν περὶ ἀναχωρήσεώς του σκέψιν, μέχρῃς ἐπανόδου τοῦ ἡμετέρου συναδέλφου κ. Μ. Ρενιέρη»³².

Σχετικὰ γράφει καὶ ὁ Κρίνος πρὸς τὸν Π. Κορωνάιο ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὶς 22 Ἀπριλίου 1867: «Ἡ ἀναχώρησις τοῦ κ. Μαυροκορδάτου ἀνεβλήθη μέχρι τοῦδε, διότι γενομένης πρὸς αὐτὸν τῆς προτάσεως, δύο ὄρους εἶχε θέσει. Ἰὸν τὴν συγκατάθεσιν τῆς Συνελεύσεως καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ 2ον πίστωσιν εἰς τῆς Τράπεζαν 500 χιλ. δοχ., ἐξ ὧν

³¹) Ἔ. ἀ.

³²) Ἔ. ἀ.

νά λαμβάνη κατά μῆνα 100 χιλ. ἐκτὸς τῶν παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς χορηγοιμένων. Τὸ πρῶτον ἐγένετο, τὸ δεύτερον εἰσέτι, διότι ὁ τίτλος τοῦ κυβερνήτου ἐσκότισε πολλοὺς καὶ διότι ἡ κυβερνήσις, φαίνεται, φοβεῖται μήπως ὁ Μαυροκορδάτος καταστήσῃ ἀτίθασσον τὴν Κρήτην εἰς τὰς πελοποννησιακὰς ἢ ἄλλας ἀντοχθονικὰς ἀξιώσεις, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατὰ τὴν ἔνωσιν· προσπαθεῖ δὲ νὰ τὸν πείσῃ ν' ἀναχωρήσῃ μὲ μόνην τὴν ξηρὰν ὑπόσχεσιν ὅτι θέλει λαμβάνει τακτικῶς τὰ ζητούμενα»³³.

Πάντως, ὅπως εἶδαμε, ἡ Κ. Ἐπιτροπὴ ἐπερίμενε νὰ γυρίσῃ ὁ Μ. Ρενιέρης γιὰ νὰ πάρῃ ὀριστικὴ ἀπόφαση στὸ ζήτημα αὐτό. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐπέστρεψε ἐκεῖνος στίς 10 Μαΐου³⁴, ἔγιναν νέες ἐνέργειες καὶ νέες συζητήσεις, πού κατέληξαν στὰ ἑξῆς, ὅπως τὰ βροσκομε στὸ ἀκόλουθο πρακτικὸ τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς: «Ἡ Ἐπιτροπὴ λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὰς ἐπανεπιλημμένας αἰτήσεις τῆς ἐν Κρήτῃ Συνελεύσεως περὶ ἐπισπεύσεως τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κυβερνήτου κ. Δ. Μαυροκορδάτου, περὶ ἧς εἶχεν ἀποφασισθῆ νὰ μὴ ληφθῆ ὀριστικὸν μέτρον μέχρι τῆς ἐπανόδου τοῦ ἀπόντος κυρίου Ρενιέρη, ἐπεφόρτισεν αὐτόν, ἅμα ἐπανελεθόντα, νὰ ἐρωτήσῃ τὴν Κυβέρνησιν, ἂν ἐξασφαλίζῃ τὰ μέσα τῆς εἰς Κρήτην μεταβάσεως τοῦ κ. Μαυροκορδάτου καὶ τῆς ἐκεῖ συντηρησέως του ἐπὶ τρεῖς μῆνας πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς του. | Κατὰ τὴν σημερινὴν συνεδρίασιν ὁ κ. Ρενιέρης ἐξέθεσεν ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον ἐπιμένει εἰς τοὺς λόγους, οὓς ἐγγράφως ἐκοινοποίησε τῇ Ἐπιτροπῇ διὰ τοῦ ἀπὸ 21 Ἀπριλίου ἐγγράφου του, καὶ δι' οὓς θεωρεῖ κατὰ τὸ παρὸν ἐπικίνδυνον καὶ ἐπιβλαβῆ τὴν σύστασιν ἐνιαίας κυβερνήσεως ἐν Κρήτῃ, ὅτι ὁμοως, ἂν ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπιμένῃ εἰς τὴν ἀπόφασίν της, τοῦ νὰ σταλῆ ὁ Κυβερνήτης ἀμέσως, καὶ ἀναλαμβάνῃ τὴν περὶ τούτου εὐθύνην, τὸ Ὑπουργεῖον δὲν ἐναντιοῦται καὶ θέλει προθύμως χορηγεῖ τὰ μέσα ἀναλόγως τῶν δυνάμεων αὐτοῦ καὶ καθ' ὃν τρόπον διὰ τοῦ ἐγγράφου του ἐξέθεσε, πρὸς διατήρησιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος. | Ταῦτα ἐκθέσαντος τοῦ κ. Ρενιέρη ἡ Ἐπιτροπὴ σκεφθεῖσα ἀπεφάσισε νὰ μὴ μεταβῆ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ κ. Δ. Μαυροκορδάτος. | Μετὰ ταῦτα ἡ Ἐπιτροπὴ, κατ' αἴτησιν τοῦ κ. Μαυροκορδάτου, ἀπῆλλαξεν αὐτὸν πάσης ὡς ἐκ τῆς ἀποδοχῆς του ὑποχρεώσεως καὶ εὐθύνης ἐν τῷ μέλλοντι. | Ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴ. | Λέων Μελάς. | Μ. Ρενιέρης. | Α. Φ.

³³) ΓΑΚ, Κ3 α|2 ἀρ. 486.

³⁴) Στίς 12 τοῦ Μάη 1867 ἡ ΚΕΑ γράφει μεταξὺ ἄλλων στὴ Γεν. Συνέλευση καὶ τὴν Προσ. Κυβέρνηση: «Προχθὲς ἐφθασεν ὁ ἡμέτερος συνάδελφος Κ. Ρενιέρης πλήρης ὑγείας καὶ θάρρους περὶ τῆς αἰσίας τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνος ἐκβάσεως». (ΙΑΚ, ΕΚΕΑ).

Παπαδάκης. | Ἰ. Σκαλτσούνης. | Γ. Π. Σκουζές | Ἐν Ἀθήναις τῆ 20 Μαΐου 1867»³⁵.

Καὶ τὴν ἴδια μέρα γράφουν πρὸς τὴ Γ. Συνέλευση καὶ τὴν Πρὸς Κυβέρνηση: «Μετὰ τὴν γενομένην ἐκλογὴν τοῦ Δ. Μαυροκορδάτου ὡς Κυβερνήτου τῆς Κρήτης, ἠγγέθησαν ἐνδοιασμοὶ τινες ὡς πρὸς τὴν ὠφέλειαν τοῦ παραδεχθέντος τούτου μέτρου. Τοὺς ἐνδοιασμοὺς τούτους λαβόντες ὑπὸ σοβαρὰν σκέψιν, καθ' ὃ προερχομένους ἐκ προσώπων, ὧν τὰς γνώμας... δὲν ἐδυνάμεθα νὰ παραβλέψωμεν, ἀπεφασίσαμεν νὰ ἀναβάλωμεν τὰ περὶ τῆς μεταβάσεως τοῦ κ. Μαυροκορδάτου εἰς Κρήτην... Οὐδεὶς ὑπῆρξε δισταγμὸς καὶ δυσκολία ὡς ἐκ τοῦ προσώπου τοῦ κ. Μαυροκορδάτου, ἀλλ' αἱ ἀντιταχθεῖσαι σκέψεις εἰς τὸ ληφθὲν μέτρον ἦσαν αἱ ἐξῆς: (παρατάσσονται αἱ γινῶμαι τῆς κυβερνήσεως πὺν εἶδαμε πὺν πάντα). | Ἀλέξανδρον τῶν ὑποβαλλομένων τούτων σκέψεων καὶ τινων ἄλλων δυσκολίων προπαρασκευῆς, ἢ Ἐπιτροπὴ ἐπεθύμει ν' ἀναβληθῆ εἰσεῖ πᾶν μέτρον καὶ πᾶσα ὀριστικὴ ἀπόφασις περὶ τῆς αὐτοῦ μεταβάσεως τοῦ κ. Μαυροκορδάτου, καθ' ὅσον μάλιστα ἢ καλλίστη θέσις, εἰς ἣν σήμερον εὐρίσκεται ἐν Ἐθρῶπι τὸ Κρητικὸν ζήτημα, ἐδύνατο νὰ καταστήσῃ περιττὴν τὴν μετάβασίν του. | Ἀλλ' ὁ κ. Μαυροκορδάτος ἔτοιμος ὧν νὰ μεταβῆ αὐτόσε..., δὲν ἐνέκρινε τὴν παραδοχὴν τῆς προτεινομένης ταύτης ἀναβολῆς, καθῆκον του δὲ ἐθεώρησε ν' ἀπευθύνῃ πρὸς ἡμᾶς τὴν ἐπιστολήν, ἣν συγχρόνως μετὰ τῆς παρουσίας λαμβάνετε, καὶ νὰ αἰτήσῃ τὴν ἀπαλλαγὴν του παρ' ἡμῶν πάσης κατὰ τὸ μέλλον ὑποχρεώσεώς του... | Ἐπειδὴ δὲ ἢ μὴ μετάβασις τοῦ κ. Μαυροκορδάτου ἐξήρηται ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ προσώπου, ἐννοεῖται οἴκοθεν, ὅτι οὐδεμίαν ἄλλην ἐκλογὴν, ἐνιαίας κυβερνήσεως καὶ ἐφ' ἑνὸς προσώπου συγκεντρουμένης δυνάμεθα, ὅσον τὸ ἐφ' ἡμᾶς, νὰ ἀναγνωρίσωμεν καὶ παραδεχθῶμεν... | Σᾶς ἀσπαζόμεθα | Δ. Μελλάς | Μ. Ρενιέρης | Α. Φ. Παπαδάκης | Γ. Π. Σκουζές | Ἰ. Π. Σκαλτσούνης»³⁶.

Ἐνας ὅμως ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους λόγους, πὺν ἢ Ἐπιτροπὴ ὑπεχώρησε στὶς ἀπόψεις τῆς Κυβερνήσεως, ἦταν ἢ οἰκονομικὴ δυσχέρεια, πὺν ἀντιμετώπιζε τότε. Γι' αὐτὸ δέχθηκε ἀπλῶς νὰ παίρῃ τὴν ἐνίσχυση τῆς Κυβερνήσεως.

Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὶς ἐξῆς δυὸ ἐπιστολὰς τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τὸν πρῶθυπουργὸν Ἀ. Κουμουνοῦρο. Στὴν πρώτη μὲ χρονολογία 19 Αὐγούστου 1867 γράφουν: «Κε Πρόεδρε. | Ἡ Ἐπιτροπὴ εὐρίσκεται πάλιν εἰς ἀνάγκην χορηγμάτων, περιμένει δὲ νὰ τὴν ἐφοδιάσῃτε μὲ ἑκατὸν

³⁵⁾ ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

³⁶⁾ ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

χιλιάδας δραχμῶν, ἵνα ἐπαρκῆ εἰς τὰ ἐξοδὰ της. | Ἐφοῦ, κατόπιν τῶν γενομένων ἐνώπιον ὑμῶν συζητήσεων, ἐπληροφορήθητε τὸ ποσὸν τῶν κατὰ μῆνα δαπανῶν, παρακαλοῦμεν ὑμᾶς καὶ τοὺς λοιποὺς ὑπουργοὺς νὰ λάβετε μέτρα, ὅπως χορηγήτε ἡμῖν καθ' ἑβδομάδα τὸ ἀνάλογον ποσόν, ἵνα μὴ περιέλθωμεν εἰς ὑπερβολικὴν ἀπορίαν»²⁷.

Ἡ δευτέρα, ποὺ στέλλεται λίγες μέρες ἀργότερα—στὶς 23 Αὐγούστου—εἶναι ἐκτενέστερη καὶ μᾶς παρουσιάζει καλύτερα τὶς οικονομικὰς ἀνάγκας τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τὴν ἐξάρτησή της ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση: «*Κε Πρωθυπουργέ. | Πρὸ τινῶν μηνῶν ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη, εὐρισκομένη εἰς ἀπορίαν χρημάτων πρὸς διατήρησιν τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως, ὑπέβαλε δι' ὑμῶν πρὸς τὴν Σὴν Κυβέρνησιν ἀκριβεῖς περὶ τῆς θέσεως καὶ τῶν ὑφισταμένων ἀναγκῶν πληροφορίας, ἵνα τύχη τῆς συνδρομῆς αὐτῆς. | Ἡ Κυβέρνησις ἀποδεχθεῖσα εὐμενῶς τὰς αἰτήσεις τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ πεισθεῖσα ἐκ τῶν ἐνώπιον αὐτῆς γενομένων οκέψεων καὶ συζητήσεων, ὅτι ἡ χορηγουμένη πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης συνδρομὴ δὲν δύναται νὰ ἀκολουθήσῃ ὡς πρότερον, ἐὰν μὴ ἡ Ἐπιτροπὴ ἔχη διαθέσιμον κατὰ μῆνα τὸ ποσὸν δραχ. 500.000, μᾶς ἐνεθάρρυνεν εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἔργου, ὑποσχομένη νὰ ἀναπληρώσῃ πάσας τὰς ἀνάγκας τῆς Ἐπιτροπῆς. | Ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παρήλθον τρεῖς μῆνες. Ἡ κυβέρνησις μᾶς ἐχορήγησεν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ δραχ. 1.110.000, ἐξ ὧν κατὰ παραγγελίαν αὐτῆς ἐπληρώσαμεν εἰς τὴν ἀιμοπλοϊκὴν Ἐταιρείαν πρὸς ἀπόσβεσιν χρέους τοῦ Δημοσίου δραχ. 240.000, ὥστε ἀπέμειναν εἰς τὸ Ταμεῖον τῆς Ἐπιτροπῆς 870.000. Αἱ εἰσπράξεις τῶν ἰδιωτικῶν συνδρομῶν ἐλαττοῦνται ὁσημέραι, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὄλαι αἱ συνδρομαὶ τοῦ τελευταίου μηνός, ἀπὸ 24 Ἰουλίου, ἀνέρχονται εἰς δραχ. 24.000. Τὸ ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως χορηγηθὲν ἡμῖν ποσὸν μετὰ τῶν μικρῶν ἰδιωτικῶν συνδρομῶν δὲν ἐκάλυψαν τὰς γενομένας δαπάνας κατὰ τοὺς τελευταίους τρεῖς μῆνας, ἡ δὲ Ἐπιτροπὴ ἐδίδεσκειται ἀπέναντι οὐχὶ μικροῦ χρέους, ὅπερ ὁσημέραι ἐπανξάνει. Οἱ πιστωταὶ τοῦ ποσοῦ τούτου ἐπιμόνως μᾶς ζητοῦν τὴν πληρωμὴν, ἀποποιούμενοι νὰ μᾶς χορηγήσωσιν ἐν πίστει εἶδη ἐξ ὧν ἔχομεν ἀπόλυτον ἀνάγκην. Παρεκτός δὲ τούτου ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ὀφείλομεν νὰ πληρώσωμεν τὰς μισθοδοσίας τοῦ πληρώματος τῆς «Ἐνώσεως», νὰ πέμψωμεν χρηματικὰς βοηθείας, ὅσας ἀνὰ δεκαπενθήμεριαν στέλλομεν τακτικῶς πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ ἀγωνιζομένους, καὶ νὰ φροντίσωμεν περὶ τοῦ πληρώματος τοῦ ναυαγήσαντος «Ἀρχαδίου». | Παρατηρεῖται ὡς ἐκ τούτου, κ. Πρωθυπουργέ, ὅτι ἀποβαίνει ἤδη εἰς ἡμᾶς ἀδύνατον νὰ ἀκολουθήσωμεν συντρέχοντες τὸν ἀγῶνα τῆς Κρήτης, καὶ ὅτι πρέπει*

²⁷) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

νὰ σκεφθῶμεν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν θέλουν πληρωθῆ οἱ χορηγήσαντες πρὸς ἡμᾶς τὰ εἶδη, ἐξ ὧν προκύπτει τὸ χρέος τῆς Ἐπιτροπῆς. | Ἐν τοιαύτῃ σκληρᾷ ἀνάγκῃ ἡ Ἐπιτροπὴ κατὰ τὴν χθεσινήν αὐτῆς συνεδρίασιν ἔλαβε τὰς ἐξῆς ἀποφάσεις : | αον) Νὰ προβῆ εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν ὄλων αὐτῆς τῶν ἐκκρεμῶν λογαριασμῶν. | βον) Νὰ διατάξῃ ἐν Σύρῳ τὴν ἄμεσον τῶν ἐργοστασίων τῆς διάλυσιν ὡς καὶ τὴν τοῦ πληρώματος τῆς « Ἐν ὥσειως ». | γ') Νὰ εἰδοποιήσῃ τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν τῆς Κρήτης, ὅτι τοῦ λοιποῦ ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν εὐρίσκειται εἰς θέσιν νὰ χορηγήσῃ οὐδεμίαν εἰς τὸν ἀγῶνα βοήθειαν. | Ἐκτιμῶντες τὴν μέχρι τοῦδε γενομένην συνδρομὴν ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὸν Κρητικὸν Ἀγῶνα καὶ τὴν ἐπίδρασιν ἣν αἱ ληφθεῖσαι ἀποφάσεις δύνανται νὰ λάβωσιν εἰς τὰς διπλωματικὰς ἐνεργείας τῆς Κυβερνήσεως περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ἐνομίσαμεν ὅτι καθῆκον ἐπεβάλλετο ἡμῖν νὰ κοινοποιήσωμεν δι' Ἑμῶν, Κε Προϋπουργέ, πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τὰ ληφθέντα μέτρα, πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν. | Κατὰ τὴν αὔριον ὀφείλομεν νὰ πέμψωμεν εἰς Σύρον χρήματα ἀδυνατοῦντες δὲ νὰ πράξωμεν τοῦτο, καὶ ἵνα μὴ ἐπαυξήσωμεν ἔτι μᾶλλον τὸ χρέος τῆς Ἐπιτροπῆς, ὑποχρεούμεθα, ὡς ἐκ τῆς ἀναποδράστου ἀνάγκης, εἰς ἣν εὐρισκόμεθα, νὰ προβῶμεν εἰς ἄμεσον ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεών μας. | Ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ | Δ. Μελάς | Ἀ. Φ. Παπαδάκης | Μ. Ρενιέρης | Ἰ. Σκαλοτούνης. | Γ. Σκουζές»³⁸.

Στὴν ἐπιστολὴ αὐτῇ, ὅπως βλέπομε, δὲν ὑπογράφει ὁ Δ. Μαυροκορδάτος, ἀν καὶ ἔμενεν ἀκόμη στὴν Ἐπιτροπὴ, ὅχι ὅμως γιὰ πολὺ. Τὸ ὅτι θὰ πειράχθηκε γιὰ τὴν ματαίωσιν τῆς ἀποστολῆς του εἶναι ἀναμφίβολο, ὅπως καὶ τὸ ὅτι θὰ δυσαρεστήθηκε κατὰ τῶν συναδέλφων του καὶ μάλιστα κατὰ τοῦ Μ. Ρενιέρη, πού, ἀφοῦ γύρισε, ἔδωκε τὸ ὀριστικὸν τέρας στὴν ὑπόθεσιν. Δὲ μποροῦσε ὅμως καὶ μόνο γι' αὐτὸ τὸ λόγο νὰ ἀποχωρήσῃ ἀμέσως ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ. Ἐπρεπε νὰ βρεθῆ καμμιά ἄλλη ἀφορμὴ καὶ αὐτὴ δὲν ἄργησε νὰ παρουσιασθῆ.

Οἱ ἐπαναστάτες καὶ μάλιστα ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις δυσαρεστημένοι ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων καὶ νομίζοντας πῶς γιὰ ὅλα ἔφταιγεν ἡ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν ζήτησαν ἀπ' αὐτὴ νὰ ἀνασχηματισθῆ γιὰ νὰ συμπεριλάβῃ καὶ ἄλλους Κρητικοὺς μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς. Σχετικὰ μαθαίνομε ἀπὸ ἓνα γράμμα τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς πρὸς τὴ Γεν. Συνέλευσιν καὶ τὴν Προσ. Κυβέρνησιν τῆς 9 Σεπτεμβρίου 1867, ὅπου γράφονται καὶ τὰ ἐξῆς : «Κύριοι. | Τὴν πρῶτην ἰσταμένου ὁ γραμματεὺς τῆς Προσωρινῆς τῶν Κρητῶν Κυβερνήσεως, μεταβάς εἰς τὸ γρα-

³⁸) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

φεϊον μας, παρέδωκε προς ένα των γραμματέων μας την επιστολήν σας τῆς 19 Αὐγούστου καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ἀποδείξιν παραδόσεως. | Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὑμεῖς ἀπαιτεῖτε νὰ προσκληθῶσι καὶ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὰς συνδιασκέψεις καὶ ἐνεργείας τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης οἱ Κ. Χ. Ζυμβρακάκης, Βασ. Σαπουντζάκης, Ἀ. Ἀναγνωστάκης καὶ Γ. Νικολαΐδης. Ὁ τρόπος, καθ' ὃν εἶναι συντεταγμένη ἡ ἐπιστολή ὑμῶν, καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν αὕτη μᾶς διεβιβάσθη, ἔδωκε χώραν, ὡς εἰκόσ, εἰς σκέψεις ἀφορώσας τὴν φιλοτιμίαν, τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν ὑπόληφνιτῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης... | *Δυπούμεθα, ὅτι ἡ ὑμέτερα ἐπιστολή ἐπροκάλεσε τὴν παραίτησιν τοῦ ἡμετέρου συναδέλφου κ. Δ. Μαυροκορδάτου. Πρὸς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ παρεκαλέσαμεν τὸν ἐνταῦθα διαμένοντα Ἅγιον Κισάμου νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰς συνδιασκέψεις καὶ ἐνεργείας ἡμῶν, ὡς τακτικὸν μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς»³⁹.*

Ἔτσι δόθηκε τέλος στὸ ζήτημα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Δ. Μαυροκορδάτου ὡς Κυβερνήτου τῆς Κρήτης. Ἡ ΚΕΑ κατόπιν τούτου ἀνασηματίσθηκε, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ἐξῆς γράμμα τῆς πρὸς τὴ Γ. Συνέλευση καὶ τὴν Προσ. Κυβέρνηση τῆς 9 Σεπτεμβρίου 1867: «... Ἡ Κυβέρνησις, καίτοι ἐπιθυμοῦσα νὰ μείνῃ ἡ Ἐπιτροπή, ὡς ὑπάρχει κατηγοριμένη σήμερον, ἐνέδωκεν εἰς τὰς παρατηρήσεις καὶ σκέψεις μας καὶ παρεδέχθη ἐν ἀρχῇ τὴν περὶ παραδοχῆς νέων μελῶν πρότασιν. Παρετήρησεν ὅμως, ὅτι, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοὺς κ. κ. Ζυμβρακάκην καὶ Σαπουντζάκην, στρατιωτικὸς ὄντας ἐν ἐνεργείᾳ, δὲν συμφέρει πολιτικῶς ἡ παραδοχὴ των ὡς μελῶν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς δητῶς καὶ διὰ τῶν λόγων τούτων μᾶς ἀπηγόρευσε νὰ παραλάβωμεν αὐτούς. Ὡς ἐκ τούτου ἀντικατεστήσαμεν αὐτούς διὰ τῶν κ.κ. Ἀ. Ἀναγνωστάκη, Γ. Νικολαΐδου καὶ Σπ. Ἀντωνιάδου, περιλαμβανομένων καὶ ἐν τῷ Βφ ψηφίσματί σας, εἰς ὃ ἀναφέρεσθε διὰ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιστολῆς σας»⁴⁰.

Οἱ αἰτίες πού δὲν ἐπραγματοποιήθηκε ἡ ἀποστολὴ τοῦ Μαυροκορδάτου ἦσαν, ὅπως εἶδαμε, ἀρκετές. Κυρία αἰτία ὅμως ἦταν τὸ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν τὴν ἐπεδοκίμασε. Καὶ ἡ μελέτη μας αὐτῆ, μὲ τὰ νέα στοιχεῖα πού παραθέτομε, διευκρίνισε ἀρκετὰ καὶ ἔδειξε, πῶς ἐξελίχθησαν τὰ γεγονότα, καὶ τί ἰδέες καὶ σκέψεις ἀνταλλάχθησαν, γιὰ νὰ ματαιωθῇ ὀριστικὰ ἡ ἀποστολὴ αὐτῆ.

Πῶς ἐπέδρασε τώρα στὴν ὅλη ἐξέλιξη τοῦ ἀγῶνα τὸ ὅτι δὲν ἀνέλαβε μιὰ προσωπικότητα στὰ χέρια τὴν ὅλη ὀργάνωση τῆς ἐπαναστατημένης μεγαλονήσου, αὐτὸ θὰ τὸ παρακολουθήσομε καὶ θὰ τὸ ἐξετάσομε στὸ γενικώτερο ἔργο μας γιὰ τὸν Ἀγῶνα τοῦ 1866, πού ἀρχίσαμε καὶ πού ἐλπίζομε νὰ συμπληρώσομε.

³⁹) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

⁴⁰) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.